

UDK 811.163.6'27:378(497.4)

Rastko Močnik

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Rastko.Mocnik@ff.uni-lj.si

IDENTITETNA POLITIKA NA UNIVERZI

Članek analizira sklep senata ljubljanske filozofske fakultete o »spolno občutljivi rabi jezika« in ugotavlja, da se ne bojuje proti diskriminaciji žensk, temveč spodnaša abstraktni univerzalizem revolucionarnega buržoaznega prava in uveljavlja identitetne mehanizme, h katerim se zateka sodobni kapitalizem.

Ključne besede: identitetna politika; spol v govoru; sodobni kapitalizem

The article analyzes the decision of the Senate of the Faculty of Arts (Ljubljana) concerning the "gender sensitive use of language." It concludes that the decision, while failing to fight discrimination against women, subverts the abstract universalism of revolutionary bourgeois law and promotes identity mechanisms that reproduce contemporary capitalism.

Keywords: identity politics; gender in speech; contemporary capitalism

V razpravi o »občutljivi« rabi jezika¹ se spopadata raznorodni stališči, ki delujeta na različnih problemskih poljih.² Prvo stališče se umešča na polje jezikovnega sistema in meni, da standardni nacionalni jezik omogoča katero koli govorno prakso, tudi »spolno občutljivo« rabo jezika; da pa govorna praksa, ki jo je uveljavil senat FF, ne izkorišča boljših možnosti, ki bi jih bilo mogoče izpeljati iz jezikovnega sistema.

Drugo stališče se umešča na problemsko polje pravnega sistema in meni, da je dosedanja uradna raba slovenščine v pravnih predpisih, s tem da je dajala prednost moškemu slovničnemu spolu, diskriminirala in tako ohranjala in obnavljala družbeno vladavino moških. Uveljavljajoč drugo stališče je senat Filozofske fakultete sklenil,

¹ Sklep Senata FF Univerze v Ljubljani uporablja izraz »občutljiva raba jezika«, ureja pa »spolno občutljivo rabo jezika« (kar je kalk po anglo-ameriškem izrazu »gender sensitive«). Senat ni pojasnil, zakaj je uporabil *splošno* dikcijo, čeprav je uredil le *posebno* vprašanje. Lahko domnevamo, da se v tem kaže *pravni fetišizem* (Pašukanis 2014) in uveljavlja značilni ideološki mehanizem, ki posebne interese prikazuje za splošne interese (Engels, Marx 1979: 59). Sklep se glasi: »SKLEP 41: Sprejme se naslednje določilo o občutljivi rabi jezika v pravnih aktih FF: 1. V vse pravne akte FF se v uvodni člen zapiše ena od naslednjih dikcij: Člen (številka) V pravilniku uporabljen ženski slovnični spol (študentka, učiteljica itn.) se nanaša na kateri koli spol. ALI Člen (številka) V pravilniku uporabljen moški slovnični spol (študent, učitelj itn.) se nanaša na kateri koli spol. 2. Sprememba se uvaja postopoma, in sicer se upošteva pri (i) novih pravnih aktih in (ii) spremembah že obstoječih pravnih aktov. Pri tem velja, da se v prihodnjih treh letih zaradi trenutne neuravnoteženosti – vsi trenutno veljavni pravni akti FF so zapisani v moškem slovničnem spolu – izbere ženski slovnični spol. Ko se vzpostavi ravnotežje, se predlagani različici izbirata izmenično.« V sklepu sta dve slovnični napaki (nedoločna oblika »*uporabljen*« namesto določne »uporabljeni«) in dva germanizma (»naslednji« namesto »tale« ali Ø).

² Na to raznorodno dvojnost gledišč me je opozoril Jernej Habjan.

da bodo poslej v aktih FF uporabljali ženski slovnični spol, dokler se ne »vzpostavi ravnotežje«.

Obe stališči imata po svoje prav. Prvo zato, ker je jezikovni standard res naprava, ki omogoča *katero koli* govorno prakso. Drugo iz istega razloga: ker jezikovni standard omogoča *tudi* njihovo govorno prakso.

Zagovornice in zagovorniki drugega stališča niso povedali, kaj naj bi raba moškega slovničnega spola diskriminirala: ženske ali »spolne identitete«. Formulacija v sklepu senata »ženski slovnični spol [...] se nanaša na kateri koli spol« daje misliti, da po mnenju senata uporaba moškega slovničnega spola diskriminira ne-moške spolne identitete, pa tudi osebe, ki zavračajo spolno identifikacijo. Kar zadeva spolne identitete in njihovo zavračanje, prav tako diskriminira tudi raba ženskega slovničnega spola. Vrednost senatnega posega torej ni neposredno v zamenjavi enega slovničnega spola z drugim, temveč v retoričnem učinku posega: v učinku potujitve (*«отстранение»*, Šklovski 1917), motnje, ki jo povzroča v samodejnem branju.³

Zakaj raba ženskega slovničnega spola v generični vlogi moti, povzroča »disrupcijo«? Zato, pravijo nasprotniki senatnega sklepa, ker je v slovenščini raba moškega slovničnega spola »vključujoča«, raba ženskega pa »izključujoča«. ⁴ A senatni sklep je hotel napasti prav to dejansko stanje. Za senat Filozofske fakultete sedanje stanje, po katerem je v slovenščini raba moškega slovničnega spola »vključujoča«, kaže zgolj na to, da se je slovenščina uklonila binarnemu umevanju spolnih identitet in v tem okviru moški vladavini. Toda v senatnem sklepu je paradoks: generična raba ženskega slovničnega spola moti, povzroča »disrupcijo« samo s pogojem, da je generična raba moškega slovničnega spola »vključujoča«, »nevtralna«. Senatni sklep učinkuje samo na podlagi »dejanskega stanja«, ki ga hoče spodbiti. Senatna praksa ne odpravlja »dejanskega stanja«, temveč ga potrjuje na ravni predpostavke, na ravni pogoja za svojo možnost. Senat FF bi rad s provokacijo napeljal občevalke in občevalce, da se zamislijo nad »dejanskim stanjem«, nad domnevno kolaboracijo slovenščine z mačizmom in z mehanizmi obvladovanja, ki delujejo s pomočjo seksualnosti.⁵

»Vključujočnost« ali »nevtralnost« moškega slovničnega spola res kaže na zatiranje in izkoriščanje žensk. Takole piše jezikoslovec:

³ V razpravi na Filozofski fakulteti 23. oktobra 2018 je bilo mogoče razumeti, da so se nekatere spolne identitete (ali ne-identitete) »prepoznale« prav v disruptivnih grafičnih znakih (podčrtajih) v dosedanjih praksah. Slovenska Wikipedija piše: »Podčrtaj (*pisatelj_ica*) naj bi tak spolni binarizem presegal in odpiral prostor za vse spolne končnice, ki (še) niso slovnično normirane oziroma vključene v formalizirani kod.« – Opozoriti velja, da so dosedanje rešitve (oklepaji, vezaji, poševnice, podčrtaji ipd.) še precej bolj motile kakor praksa, ki jo vpeljuje sklep senata FF. Dosedanjih rešitev ni bilo mogoče na glas prebrati, kakor so bile zapisane – vpeljale so temeljno razliko med glasom in črko.

⁴ To je mogoče znanstveno dokazati. Gl. Kunst Gnamuš 1994/95.

⁵ Foucault 2000 opisuje mehanizme družbene moči, ki delujejo »s pomočjo seksualnosti«. Po njegovi analizi so se ti mehanizmi razmahnilo zlasti v »viktorski obdobju« – to pa je čas, ko se je končeval britanski dolgi cikel v kapitalističnem svetovnem sistemu in se je začel »ameriški« sistemski akumulacijski cikel, ki se pravkar izteka.

Ker je v večini kultur moški spol izrazito dominanten, ženski pa podrejen, nas ne bo presenetila splošna ugotovitev, da primerjave tako v jeziku kakor v številnih drugih sferah družbenega življenja gredo na škodo ženskega spola. Tako ali drugače, v manjši ali večji meri, odkrito ali prikrito so ženske diskriminirane. V tem smislu lahko v jezikoslovni terminologiji rečemo, da je žensko zaznamovani člen spolne opozicije, moško pa nezaznamovani: moški implicitno velja za normo, ženska pa za spremljevalni pojav, če že ne za neposreden odmik od norme. (Bugarski 2005: 54)

Ker jezikovni standard omogoča govore v vseh ideologijah, se vanj vtisnejo dejanski družbeni odnosi moči in nemoči, ženske podrejenosti in moškega gospostva.⁶ Iz tega izhaja dvojje:

1. Govorne prakse učinkujejo na jezik, saj je »znak arena razrednega boja« (Vološinov 2008: 34).⁷ Vsakokratni jezik je zgodovinski učinek govornih praks in ga po pravilu obvladuje vladajoča ideologija. To velja tudi za nacionalni jezikovni standard, proizvod buržoazne ideološke dominante. Navidezna »neutrlnost« nacionalnega standarda reproducira ideološko hegemonijo vladajočega razreda.⁸
2. »Vključevalnost« ali nezaznamovanost moškega slovničnega spola (in korelativna »izključevalnost« ali zaznamovanost ženskega slovničnega spola) je potemtakem učinek moške ideološke *in realne* vladavine. Presežno ideološko zatiranje žensk je pogoj za reprodukcijo presežnega izkoriščanja žensk že od »svetovnozgodovinskega poraza ženskega spola«, kakor se je izrazil Engels (Engels 1975: 259).⁹ V kapitalizmu je neplačano delo žensk pogoj za dominacijo kapitalističnega produkcijskega načina v kapitalistični družbeni formaciji.

A senatni sklep ne spodnaša patriarhalne vladavine, temveč poskuša »priznati« raznoličnost spolnih identitet. Pridružuje se velikemu zasuku v buržoazni ureditvi, ki v sodobnem kapitalizmu opušča univerzalizem buržoazne revolucije in se vrača k pred-buržoaznim obrazcem pravno-političnega partikularizma.¹⁰ Revolucionarno buržoazno pravo je izključilo »osebne okoliščine«, zdaj jih reakcionarno buržoazno pravo spet vpeljuje. Politika priznanja razbija družbo na množico »manjšin«, ki ne morejo obstajati brez »priznanja« višje pravne in politične instance, navadno države. Politika priznanja je politika gospostva in podrejanja. Identitetne skupnosti se »navzven« podrejujejo instanci priznanja, ker jim s pravno-politično regulacijo zagotavlja

⁶ Več o tem, da je nacionalni standard hkrati dispozitiv za govore vseh možnih ideologij (in celo matrika njihove medsebojne prevedljivosti), a da ga hkrati v vsakem zgodovinskem trenutku obvladuje neka posebna (vladajoča) ideologija, gl. v Močnik 1990.

⁷ Gl. tudi spremeno besedo Marka Kržana (Kržan 2008b) in Kržan 2008a.

⁸ »Vladajoči razred poskuša ideološkemu znaku dodeliti nadrazredni, večni značaj, zadržati ali zatreti boj družbenih vrednotenj, ki poteka v njem, ga narediti za monoakcenten znak. [...] V običajnih pogojih družbenega življenja se [*notranja dialektičnost znaka*], ki je značilna za vsak ideološki znak, ne more popolnoma razkriti, saj je ideološki znak v vzpostavljeni vladajoči ideologiji vselej nekoliko reakcionaren, kakor da bi poskušal stabilizirati predhodni moment dialektičnega procesa družbenega postajanja, poudariti resnico včerajšnjega dne tako, da bi zvenela kot današnja resnica.« (Vološinov 2008: 34 – 35.)

⁹ Engels 1975: 259. Gl. tudi Močnik 2009.

¹⁰ Filozofsko utemeljitev identitetnih politik priznanja je najti v Taylor 1992.

reprodukcijo. »Navznoter« pa pritiskajo na pripadnice in pripadnike, saj jim je vsak trenutek mogoče očitati, da niso »dobri« identitetniki.¹¹

Vendar politika priznanja »od zgoraj« ne deluje, če se ne povezuje s proizvodnjo identitet »od spodaj«. V sodobnem kapitalizmu so dohodki gospodinjestev raznorodni in negotovi. Gospodinjstva morajo zagotavljati, da vsi pripadniki in pripadnice prinašajo svoje dohodke domov, nadzorovati morajo družinsko skupnost in disciplinirati članstvo. Pri tem uporabljajo »tradicionalne« mehanizme: patriarhalne prakse, religijske prisile, etnične vezi. Identitete nastajajo s samoorganizacijo delovnih ljudi proti sodobnim pritiskom kapitala, pri tem pa nehoti podpirajo kapitalistično strategijo razbijanja družbene sestave delovne sile.¹²

Spolne identitete analogno nastajajo zaradi pritiska normativne seksualnosti, na katero sta se v preteklosti opirala zatiranje in izkoriščanje. To »viktorijansko« *obvladovanje* je zdaj anahronistično, saj sodobni kapitalizem ne deluje z enotjenjem družbe, temveč z drobljenjem. Zato »emancipacija« spolnih identitet v liberalni ideologiji vladajočih ni več problematična, saj z drobitvijo družbe krepi mehanizme zatiranja in izkoriščanja. Je pa ideologija spolnih identitet v konfliktu s patriarhalno identitetno ideologijo podrejenih in izkoriščanih.¹³

Sklep senata se ne bojuje proti diskriminaciji, temveč spodnaša abstraktni univerzalizem, dosežek buržoazne revolucije. Senat s tem uveljavlja mehanizme reprodukcije sodobnega kapitalizma.¹⁴ Če pa bi se senat res hotel bojevati proti diskriminaciji, bi odpravil tiste diskriminacije, ki jih sam izvršuje: lahko bi odpravil šolnine in druge dajatve; lahko bi se uprl diskriminaciji slovenščine in nasploh ne-angleških jezikov, ki jo vsiljuje NAKVIS;¹⁵ lahko bi prenehal preganjati teorijo.¹⁶

¹¹ O identitetnih politikah in njihovi »znanstveni« podlagi, gl. v slovenščini v zadnjem času: Podvršič 2012a; 2012b; 2013; Breznik 2012; Krašovec 2013.

¹² Prehod od nekdanjega kapitalizma, ki je homogeniziral družbeno sestavo delovne sile in v katerem je bila *nacija* prevladujoča oblika splošne družbene organizacije, v sodobni kapitalizem, ki heterogenizira družbeno sestavo delovne sile in družbo nasploh in v katerem je *identitetna skupnost* prevladujoča oblika splošne družbene organizacije, sem opisal v Močnik 2011.

¹³ Dialektika identitetnih ideologij lahko proizvede avtoritarizem sodobnega *post-fašizma*. Gl. Močnik 2017.

¹⁴ V razpravi na FF 23. oktobra 2018 je bilo rečeno, da je opuščanje abstraktnega buržoaznega univerzalizma nemara progresivno. Jugoslovanski socializem je *revolucionarno* presegel buržoazni univerzalizem, s tem da je pripadnice in pripadnike družbe pravno definiral za »delovne ljudi in občane«: kot pripadnice in pripadnike bodisi delovnih bodisi ozemeljskih *kolektivov*. Obe načeli regulacije sta se srečali v »samoupravnih interesnih skupnostih« – v ne-tržnem zagotavljanju »družbenih dejavnosti« – šolstva, zdravstva, pokojninskega sistema in drugih socialnih sistemov. Jugoslovansko »družbeno upravljanje« je uspešno premagalo tako kapitalistično privatizacijo javnih storitev kakor njihovo birokratsko etatizacijo.

¹⁵ NAKVIS-ovi minimalni standardi za merjenje uspešnosti visokošolskih učiteljic in učiteljev (ki se v praksi širijo tudi na razna ocenjevanja študentk in študentov) s fetišizmom »članok« in »indeksiranih revij« diskriminirajo slovenščino in dajejo prednost enemu samemu jeziku, ki je žal tudi imperialni jezik: anglo-ameriščini. Tudi ljubljanska univerza daje v svoji strategiji, še bolj pa v praksi, prednost angleškemu jeziku. FF v svojih merilih sicer plaho poskuša uveljaviti tudi ne-angleške in slovenske publikacije. Gl. tudi Močnik 2016.

¹⁶ O izganjanju teorije iz visokošolskih in raziskovalnih ustanov ter o njihovem podrejanju liberalni ideologiji gl. Avtorska skupina 2013.

VIRI IN LITERATURA

- Avtorska skupina, 2013: *Kaj po univerzi?* Ljubljana: /*cf.
- Maja BREZNIK, 2012: Kulturni determinizem. *Diskurz: od filozofije govorice do teorije ideologije. Dissertationes* 19. Ur. J. Habjan. Digitalna knjižnica. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 69–85. Na spletu.
- Ranko BUGARSKI, 2005: Pol i rod u jeziku. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Friedrich ENGELS, 1975: Izvor družine, privatne lastnine in države. Karl Marx, Friedrich Engels, *Izbrana dela V*. Ljubljana: CZ.
- Friedrich ENGELS, Karl MARX, 1979: Nemška ideologija. *Izbrana dela II*. Ljubljana. CZ.
- Michel FOUCAULT, 2000: *Zgodovina seksualnosti 1: Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC.
- Primož KRAŠOVEC, 2013: Proti fetišizmu identitet. *Prvotna akumulacija med zgodovino in konceptom*. Ur. S. Hajdini idr. Ljubljana: Inštitut za delavske študije.
- Marko KRŽAN, 2008a: „Tuji govor“ ter razmerje med lingvistiko in pragmatiko. *Slavistična revija* 56/1.
- Marko KRŽAN, 2008b: V. N. Vološinov in teorija dejavne govorice. Spremnata beseda. Valentin Nikolajevič Vološinov, 2008: *Marksizem in filozofija jezika*. Ljubljana: SH.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1994/95: Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo. *Jezik in slovstvo* 40/7.
- Rastko MOČNIK, 1990: *3 teorije*. Ljubljana: /*cf.
- Rastko MOČNIK, 2009: Ali ženske lahko žrtvujejo? *Spisi iz humanistike*. Ljubljana: /*cf.
- Rastko MOČNIK, 2011: Trg delovne sile in sestava delavskega razreda. *Teorija in praksa* 48/1.
- Rastko MOČNIK, 2016. Znanost in naravni jezik. *Delo – Sobotna priloga* 3. in 10. 10. 2016.
- Rastko Močnik, 2017: Beyond fascism? *Tiempo devorado* 4/1. Na spletu.
- Evgenij BRONISLAVOVIČ PAŠUKANIS, 2014: *Splošna teorija prava in marksizem*. Ljubljana: Sophia.
- Ana PODVRŠIČ, 2012a: Proces komodifikacije delovne sile v slovenski tranziciji: konstrukcija Romov in dekonstrukcija delavskega razreda. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 39 [i. e. 40]/247.
- Ana PODVRŠIČ, 2012b: (Ne)vednost o „Romih“. *Država želi, da ostanemo cigani!: teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*. Ur. Š. Humljan Urh. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Ana PODVRŠIČ, 2013: O epistemološki izbiri: Gypsy Studies kot slovenska državotvorna veda. *Ars & humanitas* 7/1.
- Viktor BORISOVIČ ŠKLOVSKI, 1917: *Iskusstvo kak prijem*. Na spletu (14. 12. 2018).
- Charles TAYLOR, 1992: *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Valentin NIKOLAJEVIČ VOLOŠINOV, 2008 [1927]: *Marksizem in filozofija jezika*. Ljubljana: SH.

SUMMARY

The article analyzes the decision of the Senate of the Faculty of Arts (Ljubljana) to the effect that, in order to promote “gender sensitive use of language,” the Faculty will use feminine grammatical gender as generic gender in its official writings. The author agrees that the unmarkedness of masculine grammatical gender and its generic capacity in Slovene reflect the repression of women and ideologically support their exploitation—a material condition for the reproduction of the capitalist mode of production. However, since the Senate explains that in the Faculty writes, the feminine grammatical gender “refers to any gender,” the author concludes that the Senate does not fight discrimination against women, but promotes identity politics, subverting the abstract universalism of revolutionary bourgeois law, and enforces identity schemata of current reactionary bourgeois law. Identity communities are submissive in their outward relations, as they search for recognition, and are repressive inwardly, imposing “identity” upon their members. Identity politics is also a spontaneous strategy of households with precarious and heterogeneous resources. To master their means of survival, they mobilize “traditional” mechanisms of control and discipline—patriarchal domination, religious constraint, and ethnic belonging. Operating bottom-up and top-down, identity mechanisms enhance the fragmentation of labor force social composition, the grand strategy of contemporary capitalism.